

Стягнення заборгованості

за вексями, опротестованими нотаріусами в установленому порядку



Ю. В. Желіховська

здобувач Хмельницького університету управління та права, магістр права, приватний нотаріус

У статті досліджена історія виникнення, становлення та розвитку поняття векся. Проаналізовано думки вчених науковців щодо розуміння термінів «протест» та «вексель» та щодо трактування даних понять згідно з чинним законодавством України.

Ключові слова: вексель, розписка, протест, інститут вексельного права, вексельне зобов'язання, цінний папір.

В статье исследована история возникновения, становления и развития понятия векселя. Проанализированы мнения ученых относительно понимания терминов «протест» и «вексель» и трактовки данных понятий согласно действующего законодательства Украины.

Ключові слова: вексель, расписка, протест, институт вексельного права, вексельное обязательство, ценная бумага.

The article explored the history of the origin, formation and development of the concept of the bill. Analysis of scientists and scholars on the meaning of the term «protest» and «bill», and interpretations of data concepts under the current legislation of Ukraine.

Keywords: bill, receipt, protest, Institute of exchange law, bill of exchange liability, securities.

Історія виникнення векселя сягає античності, а перші згадки пов'язані з Древньою Грецією, у якій спостерігалися дуже міцні зв'язки між обмінювачами в різних містах. Нестача реальних грошей, а також розуміння небезпеки тривалих переходів призвели до того, що купець одержував розписку від одного обмінювача в тому, що він одержить борг в іншому місті в іншого обмінювача, а потім з цією розпискою обмінювач зможе повернути собі гроші у того, хто видав розписку [1].

На території України вексель почав діяти за часів Петра I, який через безладдя пошти та небезпечність доріг застосовував векселі для переказу казенних грошей з одного міста в інші міста за участю купців. Вже при Петрові II, у виданому при ньому вексельному статуті, векселі поділяються на казенні та приватні. Зазначений вексельний статут є перший, введений в Україні за розпорядженням уряду, виданий 16-го травня 1729 р. німецькою та російською мовами. В основу цього статуту були покладені німецькі вексельні статuti, із яких запозичено багато визначень і майже вся термінологія векселя. Основна увага в Статуті 1729 р. приділена переказному векселю, а про простий згадано лише мимохіть. Необхідним визнається вказівка вальоти векселя – одержання еквівалента (товарів або грошей) за боргове зобов'язання. Зобов'язуватися векселями дозволено купцям і особам, які вступають з ними в договірні відносини [2].

Визначенням терміна «вексель» займались як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед останніх – відомі своїми працями Дж. Доунс, Ж. Е. Гудман, Б. Браєн. Відомі праці таких вітчизняних науковців, як А. Демківський, Ю. Мороз, А. Мельник, С. Гуткевич.

В. Д. Катков зазначав, що протест є інститутом вексельного права, становлячи в ньому єдино допустимий спосіб засвідчення всіх можливих відхилень від нор-

мального порядку в обігу векселя. Саме слово (pro-testis) вказує на первинну ціль протесту: надати безспірність певному факту, зробивши його предметом загального відома (factum notorium) у певній місцевості чи принаймні серед кола певних осіб [3, с.136].

На думку А. В. Габова, протест векселя – це складений у публічному порядку акт, що засвідчує безспірні, юридично значимі для вексельного зобов'язання факти, з якими законодавство пов'язує певні юридичні наслідки [5, с.11].

В свою чергу І. Ф. Сидоров вважає, що протест векселя є офіційне загально-визнане посвідчення відмови основного боржника вчинити певні дії по оплаті або акцепту векселя, або відмови особи передати оригінал векселя держателю копії [6, с.14].

В науковій літературі поняття «вексель» трактується досить неоднозначно, і наявність різних точок зору в цьому питанні зумовлене передусім відсутністю в чинному законодавстві України чіткого визначення цього терміна, і складністю вексельних відносин.

Проте їхні дослідження не змогли висунути єдиного, однозначного твердження, і це не вирішило даної проблеми. З огляду на це, вважаємо порушену нами проблему актуальною, що й визначило єдину мету дослідження, а саме: уточнення трактування поняття «вексель», яке найбільш поглиблено відобразить економічний зміст цієї категорії [7, с. 58].

Відповідно до статті 21 Закону України «Про цінні папери та фондову біржу», вексель – цінний папір, що засвідчує безспірне грошове зобов'язання сплатити по настанні строку визначену суму грошей власникові векселя [7, с. 58].

Тобто вексель – певна правова гарантія безспірності вимог векселедержателя та безспірності зобов'язання векселедавця перед векселедержателем. Така гарантія

полягає в тому, що вексель, по суті, робить безспірними грошові вимоги векселедержателя до векселедавця простого векселя або акцептанта переказного векселя.

Згідно зі статтею 92 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси вчиняють протести векселів про неоплату, неакцепт або недатування акцепту.

Протест є публічно – правовим актом, що має на меті посвідчити ті чи інші факти, з якими вексельний закон пов'язує настання певних правових наслідків. Його публічність надає достовірності таким фактам, та їх заперечення стає можливим лише у порядку, встановленому для оскарження дій відповідних органів. Протестом може бути також посвідчена відмова акцептанта поставити дату акцепту, а у простому векселі з терміном платежу «о такій-то годині від пред'явлення» – відмова векседедавця поставити датовану відмітку про пред'явлення векселя до платежу – протест у недатуванні акцепту (ст. ст. 25 та 75 УВЗ), а також відмова депозитарію від вручення акцептованого примірника векселя – протест про невручення (ст. ст. 66 та 68 УВЗ).

Найбільше практичне значення має протест у неакцепті чи неплатежі. Закон пов'язує з фактом повної чи часткової відмови платника від акцепту переказного векселя чи з відмовою акцептанта або векседедавця простого векселя від платежу у встановлений термін настання досить важливих правових наслідків. Саме з цього моменту держатель векселя отримує право на пред'явлення регресних вимог до тих, хто поставив на векселі свої підписи, як індосанти, векседедавці та їх авалісти. Всі ці особи, що солідарно зобов'язані за векселем, стають дійсними боржниками, зобов'язаними перед держателем за акцепт та оплату векселя. Надаючи цим фактам такого суттєвого значення, УВЗ визнає їх офіційне посвідчення шляхом публічного протесту [6, с.138].

Суть протесту векселя – у засвідченні певних фактів, пов'язаних із векселем. Тому підставою для його вчинення є настання тих чи інших подій, з виникненням яких законодавство пов'язує можливість посвідчення нотаріусом певних фактів стосовно вексельного обігу.

Протести можуть розрізнятися за своєю правовою природою. Так, підставою для вчинення протесту про недатування акцепту є недатування акцептантом переказного векселя. Підставою для вчинення протесту про неакцепт є відмова акцептанта, тобто особи, вказаної в переказному векселі платником від його акцепту. Підставою для протесту про неоплату є неоплата платником як простого, так і переказного векселів [7, с. 58].

Для вчинення протесту в неакцепті чи неплатежі законом встановлюються певні строки. Протест в неакцепті повинен бути вчинений протягом часу, встановленого для пред'явлення векселя до акцепту (ст. ст. 21-22 УВЗ), тобто як загальне правило – до терміну платежу, якщо векседедавець чи індосант не зазначили спеціального терміну для акцепту. Оскільки УВЗ (ст. 24) дозволяє акцептанту вимагати повторного пред'явлення векселя до акцепту наступного дня, то строк для протесту в неакцепті у цьому разі відповідно продовжується також до наступного дня. Однак у будь-якому випадку останнім днем протесту в неакцепті є день, у який вексель підлягає оплаті.

Інші строки передбачаються для протесту в неплатежі, який повинно бути здійснено за векселями терміном на визначений день та о певній годині від складання чи від пред'явлення – в один із двох робочих днів, що йде за днем, у який переказний вексель підлягає оплаті, а за векселями з строком по пред'явленні – протягом часу, встановленого для здійснення протесту в неакцепті, тобто протягом року з дати їх складання [4, с.138].

У разі пропусчення зазначених строків для вчинення протесту в неакцепті чи неплатежі, а також строків, установлених для пред'явлення до платежу векселя строком по пред'явленню чи о певній годині від пред'явлення, векселедержатель втрачає право вимоги від індосантів, векседавець переказного векселя та їх авалістів, але зберігає право на позов проти головних боржників – акцептанта переказного векселя та векседавець простого векселя та їх авалістів (ст. 53 УВЗ) [4, с.138].

Протест – необхідна умова збереження за векселедержателем прав на позов проти всіх зобов'язаних за векселем осіб, за винятком основних боржників. Неопротестований вексель продовжує залишатися векселем, зберігаючи свою силу щодо акцепту, векседавець простого векселя та їхніх авалістів, що є зобов'язаними перед векселедержателем, протягом усього терміну позовної давності – протягом трьох років (ст. 70 УВЗ) [4, с.136].

Нотаріальна дія щодо здійснення протесту векселя про неоплату має загальні та специфічні процедури для її вчинення. Виконавчий напис може бути вчинений нотаріусом не раніше опротестування векселя і не пізніше строків позовної давності, зазначених в ст. 70 Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований Закон про переказні векселі та прості векселі» від 6.07.1999 р. №826-XIV.

Згідно із зазначеною статтею позовні вимоги, які випливають з переказного векселя проти акцептанта, погашаються після закінчення трьох років з дня строку платежу. Позовні вимоги векселедержателя проти індосантів і проти векседавець погашаються після закінчення одного року від дня протесту, здійсненого у визначений строк або від дня строку платежу, у разі застереження про оборот без витрат.

Перерва давності має силу лише щодо того, проти кого було вчинено дію, яка перериває давність. Оскільки згідно з п. 293 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України нотаріус повинен перевірити своєчасність пред'явлення векселя до оплати, вважаємо, що перевірка цієї інформації можлива за Протестом векселя про неоплату.

Його зміст дає відповідь на всі питання, поставлені в п. 293 Інструкції: дату пред'явлення векселя до оплати (дає можливість перевірити своєчасність пред'явлення), інформацію про те, що вексель не був оплачений. Єдине, що неможливо зробити – отримати напис платника про неоплату векселя, якщо він сам того не бажає. Якщо в акті про протест векселя в неоплаті, який подається нотаріусу, зазначатиметься, що боржник оспорує зобов'язання платити за цим векселем, вчиняти виконавчий напис за таких обставин недоцільно.

Виконавчий напис вчиняється на оригіналі боргового документа, яким у цьому випадку є опротестований вексель. Текст виконавчого напису може бути розпочатий на векселі і продовжений на прикріпленому (підшитому) спеціальному бланку нотаріальних документів. Акт про протест векселя передається кредитуру разом з вчиненим виконавчим написом. В справах нотаріуса залишається копія акта і копія векселя з викладеним на ній текстом виконавчого напису.

Іноді нотаріуси відмовляються вчиняти виконавчий напис за вимогами до аваліста, посилаючись на те, що це не передбачено діючим законодавством. Такі дії (бездіяльність) нотаріуса дуже часто стають предметом судового розгляду [4, с.146].

Шевченківським районним судом м. Києва було розглянуто заяву АКБ на відмову у вчиненні нотаріальних дій приватним нотаріусом міського нотаріального округу. Своім рішенням суд зобов'язав нотарі-

уса вчинити виконавчий напис на простому векселі. Заявнику суд роз'яснив, що цей виконавчий напис може бути вчинений і на вимогу до аваліста [4, с.141].

Умовою вчинення виконавчого напису є надання нотаріусу документів, що підтверджують безспірність заборгованості перед стягувачем. Перелік таких документів встановлений постановою Кабінету Міністрів від 29 червня 1999 р. Такими документами є оригінал опротестованого векселя і акт про протест векселя. Згідно зі статтею 32 УВЗ, аваліст відповідає так само, як і та особа, зобов'язання якої він забезпечив. І його зобов'язання є дійсним навіть тоді, коли не дійсне зобов'язання особи, яке він забезпечив. А оплативши вексель – аваліст набуває прав, що випливають з векселя проти особи, зобов'язання якої він забезпечив, та проти всіх осіб, що підписали вексель згідно з законодавством. Якщо ж вексель містить дефект форми, то поставлений аваль буде недейсним [4, с.146].

Отже, нотаріусом перед перевіркою дійсності векселя слід переконавшись, чи не містить вексель дефекту форми (навність усіх реквізитів та підпис згідно зі ст. 5 Закону України «Про обіг векселів в Україні»).

Власне аваль є дійсним, якщо його вчинила дієздатна особа виразом «вважати за аваль» чи іншим недвозначним виразом та поставила свій власноручний підпис (ст. 31, 7 УВЗ).

Вчинення акту протесту має матеріально-правове значення і є умовою (за винятком передбачених законом випадків) здійснення прав у відношенні зобов'язаних за векселем осіб [8, с. 36].

Згідно зі статтею 18 Цивільного кодексу України, нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадку і в порядку, встановлених законом.

Правом вчинення протестів наділені нотаріуси (як державні, так і приватні). Ніякі

інші органи, крім нотаріусів, не мають права вчиняти протести векселів (ст. 92 Закону України «Про нотаріат»). Вчиненням протестів нотаріат виконує функцію по охороні суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до статей 34, 35 Закону України «Про нотаріат», до числа нотаріальних дій, що можуть вчинятися державними та приватними нотаріусами, належать виконавчі написи та вчиняються протести векселів [9, с.373]. Більш детально порядок вчинення протестів векселів регулюється розділом 32 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5 [4, с.149].

Протести векселів про неоплату, неакцепт, недатування акцепту вчиняються нотаріусами відповідно до законодавства України про обіг векселів. Крім того, протести векселів вчиняються у разі: а) видачі кількох примірників векселя – протест про неперед'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя; б) коли з векселя зроблено копію – протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя; в) видачі векселя строком у такий-то час від пред'явлення – протест про відмову у проставленні векседавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя.

Векселедержатель може вчинити протест векселя передусім за місцем оплати, що логічно та вигідно для векселедержателя і відповідає вимогам УВЗ, п. 5 ст. 1 якого говорить про обов'язковий реквізит – місце платежу, проте за відсутності такої вказівки – місцем платежу є місцезнаходження трасата, вказане поряд з його найменуванням, та внесені відомості (тобто місцезнаходження боржника). Отже, міс-

цезнаходження боржника є місцем протесту векселя згідно з УВЗ. Така ситуація вигідна перш за все кредитору і нотаріусу ще й з технічної точки зору, бо строки посилок написів та запиту боржника досить обмежені у часі.

Проте за певних обставин кредитору може бути проблематично або й неможливо вчинити протест за місцем платежу чи за місцезнаходженням боржника. А тому вважаємо за необхідне передбачити можливість вчинення протесту за місцезнаходженням (місцем проживання) кредитора – векселедержателя. На таке вирішення даного питання скеровує і п. 4 ст. 532 Цивільного кодексу України, де йдеться про виконання грошових зобов'язань за місцезнаходженням кредитора [4, с.151].

Векселі для вчинення протесту про неоплату приймаються нотаріусами після закінчення дати платежу за векселем, але не пізніше 12-ої години наступного після цього строку дня.

Вексель може бути прийнятий для вчинення протесту про неакцепт протягом строків, встановлених для пред'явлення до акцепту чинним законодавством, а якщо вексель був пред'явлений до акцепту в останній день строку, то не пізніше 12-ої години наступного після цього строку дня [4, с.151].

У день прийняття векселя до протесту нотаріус пред'являє платнику або доміціліанту (особі, яка оплачує доміцильований вексель) вимогу про оплату (або акцепт) векселя, у якій зазначає про надходження заяви про протест векселя з усіма його реквізитами та пропозицією сплатити чи акцептувати вексель у певний строк або повідомити про оплату чи акцепт векселя.

Якщо платник (доміціліант) оплатить вексель, нотаріус, не вчиняючи протесту, повертає вексель платнику з написом на самому векселі про одержання векселедержателем платежу та інших сум за встановленою формою.

Якщо платник зробив відмітку про акцепт на переказному векселі, вексель повертається векселедержателю без протесту.

У разі відмови платника (доміціліанта) оплатити або акцептувати вексель або якщо він не з'явився до нотаріуса, нотаріус складає акт про протест про неоплату або неакцепт за встановленою формою і робить відповідний запис у реєстрі, а також відмітку про протест про неоплату або неакцепт на самому векселі [4, с.151].

Якщо місцезнаходження платника невідоме, протест векселя повинен бути вчинений без пред'явлення вимоги про оплату або акцепт векселя з відповідною відміткою в акті про протест та реєстрі нотаріальних дій.

Опротестований вексель повинен бути виданим векселедержателю або уповноваженій ним особі.

Згідно з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 (далі Перелік), для одержання виконавчого напису подаються оригінал опротестованого векселя та акт про протест векселя. Але, оскільки ми пропонуємо включити у ст. 92 Закону України «Про нотаріат» інші підстави для протесту згідно з нормами УВЗ, де є випадки, коли особа, що є держателем оригіналу векселя, відмовляється передати його законному держателю векселя, то зауважимо таке:

Визначення опротестованого векселя виконавчим документом було здійснено у п. 3 Указу Президента України «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні» від 23 серпня 1998 р. № 932/98. Закон України «Про обіг векселів в Україні» у ст. 8 фактично ототожнює поняття «опротестований вексель» та «виконавчий напис нотаріуса на векселі».

Водночас, розмежування вказаних двох нотаріальних дій впливає зі змісту п. 302 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, де вказано, що вексель, опротестований нотаріусом у неплатежу, є підставою для вчинення на ньому виконавчого напису в порядку п. 293 цієї Інструкції.

Отже, суть акта про протест полягає у засвідченні факту порушення прав законного держателя векселя, а суть виконавчого напису полягає в тому, що на підставі цього документа органи державної виконавчої служби примусово виконують взяті на себе боржником зобов'язання по сплаті коштів.

Наступним кроком нотаріуса повинна бути перевірка безперервності ряду індо-саментів, чи містить вексель застереження про «не за наказом», бо тоді вексель передається з дотриманням форми і з наслідками звичайної цесії.

Усе це потрібно для того, щоб установити, чи є пред'явник законним держателем векселя (ст. 16 УВЗ).

Факт нотаріального повідомлення про оплату (чи акцепт) векселя повинен мати доказову силу, відповідно, повинен бути документально зафіксований. Документальне фіксування пред'явлення нотаріального повідомлення може бути у вигляді: 1. квитанції про відправлення цінного листа на адресу платника (чи акцептанта); 2. відмітки про відправлення телеграми; 3. відмітки про прийняття на другому екземплярі документа, який залишається у нотаріуса (якщо документ відправляється кур'єром). Можна також відіслати лист з повідомленням про вручення [4, с.158].

Якщо особа задовольнить вимоги нотаріуса, вексель повертається держателю без вчинення протесту. При цьому на векселі ставиться відмітка про отримання платежу та інших сум, передбачених векселем та законодавством.

Якщо зобов'язана особа відмовилась вчинити необхідні дії, то складається акт

про протест, а на самому векселі робиться відмітка, а також заносяться необхідні дані у реєстр нотаріусів. Опротестований вексель видається векселедержателю або уповноважений ним особі [4, с.158].

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що виконавчий напис є основним позасудовим, безспірним засобом примусового виконання зобов'язань, який дозволяє кредиту при дотриманні певних формальних вимог здійснити швидко поновлення своїх порушених прав у разі невиконання боржником зобов'язань за допомогою нотаріусів.

Література

1. Історія виникнення векселя, його розвиток [Електронний ресурс]. – <http://www.grinchuk.lviv.ua>
2. [Електронний ресурс]. – <http://economy.at.ua>
3. Вексель як об'єкт цивільних прав [Електронний ресурс]. – <http://yuristonline.com>
4. Цивільно-правові аспекти вексельного обігу в Україні; Спеціальність : 12.00.03. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2007. – С.136.
5. *Никифорова М. А.* Особенности передачи прав требования по векселю // Государство и право. – 2001. – № 2. – С.11.
6. *Сидоров І. Ф.* Виконання вексельних зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003. – С.14.
7. Нотаріат для Вас. Науково-практичний журнал Нотаріальної палати №1-2(123) січень – лютий 2010. – О. Грошева // Протест векселя в неоплаті, ст. 58.
8. *Новоселова Л. А.* Вексель в хозяйственном обороте. Комментарий практики рассмотрения споров. – М., 1997. – С. 36.
9. Нотаріальний мінімум 2011. – Х. : ФО – П Лисяк Л. С., 2011. – С. 400.